

nittu vain *Kilpilahden* ruotsinkielisenä vastineena – eikä lainkaan omana hakunimenään omalla paikallaan aakkosisa. Kirkkonummen suomenkielistenkin lähes yksinomaisesti käyttämä kylän ja kartanon nimi *Oitbacka* esiintyy vain *Oitmäen* ruotsinkielisenä vastineena – virheellisesti *Oitmäkeä* väitetään jopa kartanon nimeksi. Yleensäkin hakemistoon näyttävät kaksikielisiltä alueilta päässeet vain ne asutusnimet, joilla on suomenkielinen(kin) nimi. Espoon 54 kaupunginosan nimestä mukaan on päässyt 53. Molempien kieliryhmien käyttämä *Högnäs* puuttuu, *Westend* sen sijaan luettelosta löytyy. Kirkkonummen periferisimmätkin kylännimet ovat mukana – mikäli niillä on suomenkielinen vastine. Keskeiset *Finnsbacka*, *Vitträsk*, *Kantvik*, *Vols* ja *Överby* puuttuvat. Espoon *Gumböle* ja *Bodom* ovat kirjassa, tosin niidenkin tasavahvoiksi vastineiksi esitetään vain virallisesti käytetyt *Kumppyöli* ja *Puotinen*. Suomenkieliset toki käyttävät muitakin kuin suomenkielisiä nimiä. Se olisi ollut hyvä ottaa huomioon. Varsinkin, kun tekijän mukaan halutaan vakiinnuttaa kunkin kohteen varsinainen – siis käytössä oleva – nimi.

Nimien tarkoitteet on pyritty luettelossa selittämään mahdollisimman tarkoin, mikä palveleekin käyttäjää. Useilla nimillä kun on monia tarkoitteita: saaren nimi voi olla myös talon ja maarekisterikylän nimi. Hyvää on myös se, että vain virallisessa käytössä olevat nimet on noteerattu. Toisaalta nimitoimiston kokoelmat eivät kaikilta osin yllä samaan tarkkuuteen, mihin luettelo pyrkii. Katselin joitain viime vuosina nimestämiäni alueita, ja puutteita oli: Pyhärannan *Eilu* on paitsi postitoimipaikka myös talo, kylännimi *Valkamaa* on lähinnä virallisessa käytössä, *Valkamasta* puhutaan; Uudenkaupungin *Lokala* on käytössä muutenkin kuin virallisesti, *Haavainen* on paitsi kylä myös asuttu saari ja *Pinipaju* taipuu oppaideni mukaan ulko- eikä sisäpaikallissijassa. Vanhan kotikaupunkini Järvenpään kaupun-

ginosa *Loutti* on puheessa useimmiten *Loutinmäki: -mäessä*, joka mäennimenä on yksinomainen; *Isokytö* taipuu *Isokydössä* tai *Isossakydössä*.

Teos Alastarolla Ylistarossa on pitkän ja suuren työn tulos. Sen arvosteleminen on vaikeaa: esipuheen lisäksi se sisältää noin 20 000 asutusnimeä mahdollisine taivutusmuotoineen. On varsin helppo tarttua virheisiin ja epämääräisyyksiin ja hankala antaa kiitosta oikeista tiedoista – koska jälkimmäisiä pitää itsestään selvinä. Jos hakemistosta haluaisi täydellisen virheettömän ja ajantasaisen, se pitäisi julkaista monisteena vuosittain ja tyytyä paljon rajallisempaan aineistoon. Ritva Korhonen on pyrkinyt – ja pääsytkin – pidemmälle. Materiaali on nyt koossa ATK-tiedostona, jota voi tarpeen vaatiessa korjata. Toivottavasti nimenkäyttäjät tarttuvat tilaisuuteen ja ottavat tekijään yhteyttä.

KAIJA MALLAT

Sorolaisen Postilla

Ericus Eri. POSTILLA, Eli Ulgostoimitus, nijnen Ewangeliumitten päälle cuin ymbäri aiastaian, saarnatan Jumalan Seuracunnasa. I. Osa. Stockholmis 1621. Toinen osa. Stockholmis 1625. Näköispainos. Toim. MARTTI PARVIO. – PARVIO, MARTTI Piispa Ericus Eri (Sorolainen) ja hänen Postillansa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 521. Jyväskylä 1988, 1990. 1264 s. + 988 s. + 144 s.

Ericus Ericin, piispa Eerik Sorolaisen (n. 1546–1625) 2252-sivuinen saarnakoelma ilmestyi hänen viimeisenä julkaisunaan 1620-luvulla: Postillan I osa 1621 ja II osa 1625. Postillassa selitetään kirkkovuoden mukaisessa kalenterijärjestyksessä pyhäpäivien ja silloisten pyhimysjuhlien evankeliumitekstit. Saarno-

ja on yhteensä 85. Postillaa käytettiin nimenomaan jumalanpalveluksen saarnaosan tukena, ja se oli sen vuoksi hyvin tarpeellinen. Alkuperäisen teoksen tutkiminen tai käyttö muihin esimerkiksi teologisiin tai filologisiin tutkimuksiin on pitkään ollut jollei mahdotonta ainakin vaikeaa. Ja kuitenkin on vuosikymmeniä tiedetty, että vain se, joka paneutuu Sorolaisen saarnakirjan kielen tutkimukseen, pystyy ratkaisemaan ensimmäisen raamatunsuomenoskomitean arvoituksen, jos hänkään. — Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa on kyllä 1970-luvulla tehty lähinnä Vanhan kirjasuomen sanakirjan toimitustyön tarpeisiin Sorolaisen Postillan sanastosta noin 65 000 sanalipun aakkostettu kokoelma, mutta se ei tietenkään voi korvata itse kirjaa. Kokoelmien käyttö on sitä paitsi mahdollista vain määräraikassa ja virka-aikaan.

Postillan näköispainosten valmistaminen sovitettiin kahteen merkkitapahtumaan: suomalaisen kirjan juhluvuoteen 1988 (I osa) ja vuoden 1990 heinäkuuhun, jolloin vietettiin Kuninkaallisen Turun akatemian vihkimisen 350-vuotisjuhlia (II osa). Pitkään valmisteilla olleen julkaisuhankkeen toteutuminen sopikin juhlanan ilon tunnelmiin. Onhan Sorolaisen Postilla »vanhan kirjasuomen kirkollisen aatehistorian tutkijoiden aarreaitta», kuten kustantaja sanoo näköispainoksen takakannessa. Ilman merkki-vuosiakin olisi toki ollut paikallaan julkaista uudelleen Sorolaisen Postilla ja muistuttaa hänen kirjallisesta toiminnastaan. Sorolaisen teokset ovat ilmestyneet 20–30 vuotta ennen ensimmäisen suomenkielisen Raamatun julkaisemista, mikä tekee tekstistä erityisen kiintoisaa. Tosin on myönnettävä, että näköispainoksen ilmestyminen ei sinänsä merkitse kielellisten vertailututkimusten kovin houkuttelevaa nopeutumista. Atk-pohjaista aineistoahan ei Sorolaisen kielestä edelleenkaan ole olemassa.

Näköispainoksen syntyvaiheita selostaa toimittaja professori Martti Parvio jälkisanoinaan. Hän kiittää »mittavasta

kulttuuriteosta» Suomen evankelisluterilaisen kirkon kirkkohallitusta, koska se myönsi varat sivujen valokuvaamiseen, ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa, näköispainoksen kustantajaa ja julkaisijaa. Parvion kiitoksen saavat myös Helsingin yliopiston kuvallisuus- ja vaivojaan säästämättömät naismaisterit Irja Rämä ja Eeva Inkinen. Omasta osuudestaan Parvio ei ymmärrettävistä syistä puhu juuri mitään, myöntää vain pitäneensä toimitustyötä »haastavana ja mittavana», mikä merkinnee suunnilleen samaa kuin vaikeudellaan inspiroiva, aikaa vievä ja erityistä sinnikkyyttä vaativa. Parvion osuus hankkeen vireillepanossa, käynnissäpidossa ja loppuunsaattamisessa on ollut ratkaiseva. Hän on — piispa Kansanahon sanoja lainatakseni — »vanhojen arvosteosten näköispainosten toimitustyön mestari». Parvio on toimitanut näköispainokset Missale Aboensesta (1488; 1971; Kauko Pirisen ja Jorma Vallinkosken kanssa) ja Manuale Aboensesta (1522; 1980). Muita hänen toimittamiaan näköispainoksia ovat Paavali Juustenin Se Pyhä Messu (1575; 1978), vuoden 1571 kirkkojärjestyksen suomennoksen osa Yx Kijtossana ia Rucous wden vuoden päivänä (1595; 1983) ja Kircko-Laki Ja Ordningi (1688; 1986; Lahja-Irene Hellemaan ja Anja Jussilan kanssa). Toimittamiinsa näköispainoksiin Parvio on laatinut tunnetusti runsassisältöiset kommentaarit.

Postillan II osan yhteydessä ilmestyi myös Martti Parvion laaja artikkeli, joka kertoo Eerik Sorolaisesta ja tämän ajasta ja kirjallisesta työstä. Pääpainon saa tietenkin Postillan monipuolinen esittely. Artikkelin voima on Parvion asiantuntemus. Siihen sisältyy myös runsain mitoin uutta tutkimusta ja lisäksi monia ehdotuksia tutkimuskohteiksi. Tämä on harvinaista emeritusprofessorienkin julkaisuissa ja ansaitsee erityiskiitoksen. Palaan jäljempänä Parvion ehdotuksiin. Artikkelin pitäisi mielestäni olla saatavissa eripainoksena. — Seuravassa esittelen Parvion kommentaaria lähinnä filologin näkökulmasta.

Näköispainosten kannessa on latinan-kielinen tekijännimi ERICUS ERICI, Postillan laatijan käyttämä nimi. Sitä suosii johdonmukaisesti Martti Parviokin, joka vain toiston välttämiseksi väliin turvautuu suomalaisempaan asuun »Eerik-piispa». Ilmeisen tahallisesti Parvio välttää nimeä Sorolainen; hän ei käytä sitä kertaakaan. Mielestäni Laitilan Sorolasta saatu nimi Sorolainen on vakiintunut eikä siitä luopumista pidä puoltaa. Sellaisia perin suomalaistettuja nimiasuja kuin Eerikki Eerikinpoika, Lauritsa Pietarinpoika tai Taneli (Juslenius), jollaisia suosittiin 1920- ja -30-luvulla, tuskin enää kukaan käyttää, mutta nimeä Sorolainen ei voi verrata niihin. Ratkaisevaa on se, kuinka vakiintunut nimi on. Parvio itsekin käyttää nimiä Mikael (Argicola) ja Paavali (Juusten), ei Michael eikä Paulus. Nimeä Sorolainen ovat käyttäneet sekä teologit että kielen- ja historiantutkijat viime aikoinakin (esim. Simo Heininen 1977, Kauko Pirinen 1984). Kieli köyhtyisi, jos näin hyvä ja mieleentarttuva nimi hylättäisiin. Pientä hankaluutta merkitsee myös epävarmuus Ericus Ericin oikeasta ääntämisestä.

Parvion kieli ei ole aivan vaivatonta lukea; tekstinsä lukijaksi hän lienee ajatellut lähinnä niitä, joilla on tämän alan ja sen termien hyvä tuntemus. Ja kun sanottavaa on paljon, tiivistyy sanomistapa väliin raskaaksi. — Kiitoksen ansaitsee kunkin luvun jäntevä jäsentely. Eerik Sorolainen oli 42 vuotta (1583–1625) Turun hiippakunnan piispana ja lisäksi Viipurin hiippakunnan hallinnon johtajana ja kuoli vasta lähes 80-vuotiaana. Hänen elämänvaiheidensa esittely (s. 993–999) etenee kronologisesti, mutta ratkaisevia, muutosta merkinneitä vaiheita kuvatessaan Parvio pysähtyy selittämään aikakauden poliittista ja kirkkopoliittista ilmapiiriä, niin että lukija ymmärtää, minkälaista kulloinkin oli Ericus Ericin ympärillä kuohuva elämä. Lukijan kiinnostus pysyy vireänä, kun sekä julkinen että yksityinen elämä on ollut täynnä dramatiikkaa.

Uteliaisuutta herättää muun muassa se, että varmaa tietoa Eerik-piispan kirjallisen toiminnan tuloksista on vasta hänen viimeiseltä vuosikymmeneltään. Silloin ilmestyivät hänen tärkeät teologiset teoksensa: Käsikirja 1614, Iso katekismus 1614, Vähä katekismus [1620?] ja Postilla. Muut paitsi Postillan Parvio esittelee artikkelinsa 2. luvussa (s. 1000–1005). Aluksi hän kuitenkin huomauttaa Eerik-piispan mahdollisesta vaikutuksesta oman aikansa suomenkielisen kirjallisuuden julkaisemiseen ja ottaa myös puheeksi aapisten hävinneet painokset. Parvio pitää syystä todennäköisenä, että vuoden 1559 jälkeen, jolloin ilmestyi Agricolan Abckirian 3. painos, on julkaistu aapisia ja että puuhamiehenä on ollut nimenomaan Ericus Erici. Toimitaessaan vuonna 1983 näköispainoksen saarnatuoliliturgian suomalaisesta tekstistä (vuodelta 1595) Parvio jo paneutui yksityiskohtaisesti ruotsalaisen lähtötekstin (Kyrkoordning, KO, vuodelta 1571) ja suomennoksen vertailuun. Päätelmänsä Parvio tuolloin (1983: 53) lopetti huomautukseen: »Asiakirja on liitettävä Turun piispan Ericus Erici Sorolaisen kirjalliseen toimintaan.» Parvion kanta on nyt hieman täsmentynyt; hän sanoo (s. 1001): »Tarkemman tutkimuksen varaan jää, onko hän [E. E.] itse toiminut kääntäjänä vai ainoastaan suunnittelijana ja tehtävän antajana.» Vaikka mahdollisuudet ratkaista kielellisin kriteerein Sorolaisen osuutta ovat nyt parantuneet, on muistettava, kuten Parvio sanoo, ettei meillä ole varmaa Sorolaisen tekstiä aiemmalta ajalta kuin vuodelta 1614. Näyttää kuitenkin siltä, että saarnatuoliliturgian suomalaisen tekstin kieli eroaa niin selvästi Sorolaisen 1610- ja -20-luvulla julkaistusta kielenkäytöstä, että tekstivertailut olisi syytä ulottaa kielen kaikille tasoille.

Vuoden 1614 suomalainen Käsikirja Jumalan Palveluksesta, ja Christilisestä Kircon menoista on varsin tarkka käännös saman vuoden ruotsalaisesta vastineestaan, lukuun ottamatta suomennoksen esipuhetta, joka ei noudata ruotsa-

laista Petrus Keniciuksen tekstiä vaan saattaa olla Eerik-piispan omaa. Myös virsiviitteet ovat suomalaiset ja poikkeavat ruotsalaisesta tekstistä. — Samana vuonna Eerik Sorolainen julkaisi myös suuren katekismuseditionsa (528 s.). Parvio tähdentää sen merkitystä tutkimukselle: kirja on kirkollisen opetustyön perusteos. Pienempi piispan katekismuksista (120 s.), Lutherin Vähän katekismuksen editiota vastaava, on sikäli ongelmallinen, että ensimmäisestä painoksesta ei toistaiseksi ole löytynyt yhtään säilynyttä eksemplaria. Vanhin tunnettu painos on vuodelta 1629. Parvio todistelee vakuuttavasti, että ainakin yhden painoksen on täytynyt ilmestyä jo Ericus Ericin eläessä, ehkä jo vuosien 1614 ja -15 vaiheilla.

Ericus Ericin Postillan yksityiskohtainen esittely on Parvion kommentaarin pääjakso (s. 1006–1047). Se jakautuu 10 lukuun: 1. Suurteoksen valmistusaika ja eräät taustatekijät, 2. Postillan lähteet, 3. Postillan kirkollinen kalenteri ja perikooppijärjestelyt, 4. Saarnojen rakenne ja saarnamethodi, 5. Postillan jumalanpalveluselämää tähdentävät näkökohdat, 6. Saarnavirka Postillan opetuksessa, 7. Postillan luterilainen keskitie, 8. Kirkollinen opetustoiminta Postillan valossa, 9. Raamatun käyttö Postillassa ja mahdollinen raamatunkäännös ja 10. Postilla aikansa sivistyskäsitysten ja olojen kuvastajana. — Hiukan epä johdonmukaisesti 5. luvun alajaksojenkin otsikot on viety sisällysluetteloon, kun esimerkiksi 7. luvun vastaavia otsikoita ei.

Parvio perustelee vakuuttavasti noin kymmentä vuotta Sorolaisen Postillan valmistamisajaksi eli työn aloitusajaksi suunnilleen vuotta 1614. Pääargumentteja on kolme: 1) teoksen aikaaviepä laajuus, 2) saarnojen johdanto-osien viittaukset Sorolaisen katekismukseen, erityisesti 12-kappaleiseen uskontunnukseen, ja 3) keskeisen lähdetekoksen, Tile-siuksen postillan ilmestymisaika (1613–1614). On kuitenkin mahdollista, että tekstissä voidaan osoittaa eri-ikäisiä kerrostumia esimerkiksi lingvistisin keinoin.

— Tässä luvussa Parvio korjaa myös alkuperäisen teoksen paginointivirheet.

Tärkeä 2. luku, Postillan lähteet, sisältää runsaasti sekä aiempia että Parvion tutkimuksen tuloksia. Hän nojaa Postillan lähteiden esittelyssään varsinkin E. I. Kourin tutkimuksiin; referointi on perin yksityiskohtaista.

Parvio tähdentää sitä, kuinka Postillasta ilmenee yhtäältä vuoden 1571 kirkkojärjestyksen ohjeiden huomioonotto ja toisaalta katekismuseditoiden käyttö teologisena perustana. Parvio antaa myös vihjeitä muille tutkijoille: olisi tarpeen selvittää, missä määrin Eerik-piispa on noudattanut vuoden 1571 kirkkojärjestyksen suositusta käyttää Melancthonin Loci communes -teosta ja mikä on ollut Lutherin merkitys Postillan saarnojen lähteenä. »Huolellinen tutustuminen Lutherin vastaavien pyhäpäivien evankeliumisaarnoihin esim. ns. kirkkopostillan välityksellä voisi antaa mielenkiintoisia yhteyksiä Ericus Ericin saarnoihin», ehdottaa Parvio ja antaa jo todisteitakin (s. 1011).

Lukua 3 ja liitettä 3 (s. 1014–1016 ja 1063–1068) on syytä lukea samanaikaisesti. Parvio julkaisee täydellisenä Postillan kirkollisen kalenterin ja perikooppijärjestelyt. Kourin väitöskirjassaan julkaisemassa taulukossa (1984: 64–70) ovat mukana vain niitä 70 saarnaa koskevat tiedot, joille lähteitä oli löytynyt. Ericus Ericillä on evankeliumikirjan teksti Elimaeuksen vuonna 1618 toimitetun evankeliumikirjan mukaisina. Kuten Parvio toteaa, tekstien tulikin vastata toisiaan. Vertaileva tutkimus kielen eroista olisi juuri siksi kiintoisa. Muut erot esittelee Parvio.

Varsinkin sellaiselle lukijalle, joka tutustuu Sorolaisen Postillaan ensimmäistä kertaa nyt näköispainoksen ilmestyttyä, lienee apua saarnojen rakennetta ja saarnamethodia käsittelevästä jaksosta (s. 1016–1019). Parvio antaa siinä muun muassa saarnan mallin osoitukseksi sen analyyttisestä jäsentelystä. Periaatteita selittää kyllä Sorolainen itsekin Postillansa johdannossa (s. 23–24). Saarna-

metodi on kolmijakoinen: johdanto, tekstin selitys ja sanoman opetuksellinen sovellutus. Kuten Kouri on todennut, Ericus Ericin tavassa selittää Raamatun tekstiä ilmenee saksalaisten postillankirjoittajien vaikutus. Parvio tähdentää erityisesti sitä, että Postillan tekstien käsittelytapa muistuttaa Lutherin käyttämää ja ehdottaa tätä tutkimusaiheeksi. — Parvio korostaa myös Postillan tärkeyttä aikansa saarnamiehille ja myöhemmillekin, mitä osoittaa kynämerkintöjen runsaus säilyneissä Postilloissa. Tällaiset välihuomautukset elävöittävät hauskaasti Parvion paikoin kuivakkaan asiapitoista esitystä.

»Ericus Eri ankkuroi saarnansa katekismukseen», kirjoittaa Parvio ja viittaa liitteeseen 2. Sitä onkin viisainta lukea samanaikaisesti kuin Parvion tekstin tätä kohtaa. Käy myös ilmi, että Parvio on jo tehnyt liitteen 2 inspiroimaa tutkimustyötä. Hän tähdentää Sorolaisen pyrkimystä keskittää opetettavaa asiaa; saarnassa on nähtävissä teema, johon katekismuksen määräkohdat viittaavat.

Seuraavalle jaksolle (s. 1019–1028) Parvio on antanut otsikon Postillan jumalanpalveluselämää tähdentävät näkökohdat, mitä konkretisoivat alaotsikot: 1) Kalenterinäkökohtia, 2) Postillan rukoukset, 3–4) Postillan virret ja muu liturginen musiikki, 5) Kirkkotavat ja 6) Kirkolliset toimitukset.

Kalenterinäkökohtien esittelyssä Parvio mielestäni edellyttää liikoja lukijalta kuin lukijalta. Hän muun muassa toteaa, että nimitykset Adventus Humiliationis, Adventus Glorificationis, Adventus Spiritualis ja Adventus Sanctificationis »tuovat erinomaisesti esille kunkin pyhäpäivän kristologisen erityissanoman» (s. 1019). Parvion olisi pitänyt ottaa oppia piispa Sorolaisesta: suomentaa latinalaiset sanat. — Rukouksia käsitellessään Parvio ei mainitse Isä meidän -rukousta (vrt. liite 2), mutta käsittelee sen sijaan tarkasti Postillan muita rukouksia. Tärkeintä on niiden liittyminen saarnatuoliliturgiaan: rukoukset luettiin saarnatuolista eikä alttarilta. — Postillan

virsiä Parvio esittelee vain »merkittävimmät». Jouluvirrestä »Ole kijetty Jesu Christ / Cuin miehuden otit Jnhimiseest — —» hän sanoo, että teksti on »suoraan Finnon mukaan». Finnon virressä (nro 47) on kuitenkin *Jnhimiseest*-sanon tilalla *Ihmiseest*, mikä saattaa merkitä, että Sorolainen siteeraa jotakin vanhempaa versiota kuin Finnon. Samaanne viittaa se, että toisessa Postillan jouluvirressä on *tullu, ollu, cuollu*, kun Finnolla (nro 45) on *tullut, ollut, cuollut*. Helluntaileisistä Veni Creator Spiritus Postillassa on ensimmäinen säkeistö. Parvio mainitsee, että virsi on Agricolan Käsikirjassa, mutta jättää sanomatta, että se on jo Rukouskirjassakin (s. 412). — Viimeiseen Parvion esittämään virteen liittyy kiintoisa tutkimustehtävä; kotimaiset hymnologit eivät nimittäin lainkaan tunne tätä Sorolaisen latinaksi siteeraamaa ja suomentamaa virttä!

Kirkkotavat, kirkolliset toimitukset ja ohjeet saarnavirkaan aikoville (s. 1025–1029) lienevät asioita, joiden esittely inostaa ns. tavallista lukijaakin avaamaan Postillan, varsinkin kun Parvio on valinnut monia mehukkaita sitaatteja tekstinsä höysteeksi. — Aiemmin toisessa yhteydessä Parvio (1987: 138–140) on käsitellyt Careliuksen suomennosta Josefuksen Jerusalemin hävityksen historialta. Suomennoksen tarpeellisuus tulee nyt uudella tavalla ymmärrettäväksi, kun Postillasta käy ilmi, että 10:ntenä kolminaisuudenpäivän jälkeisenä sunnuntaina saarnattiin Jerusalemin hävityksestä. Parvio huomauttaa terävästi, että teoksen käsitteleminen jumalanpalveluksessa oli omiaan poliittisesti vahvistamaan yhteiskuntaa.

Otsikko »Postillan luterilainen keskitie» kertoo olennaisen. Tässä laajahkossa jaksossa (s. 1030–1035) Parvio selvittelee sitä, miten Postillasta paljastuu Eerik-piispan suhtautuminen ortodoksisuuteen, katolisuuteen, reformoituihin ja luterilaisuuteen. Piispan reformatorinen auktoriteetti on Luther; häneen viitataan saarnaajana ja opettajana. Parvion ehdotus on, että viittauksista tehtäisiin eri-

tyistutkimus. — Myös seuraava jakso, Kirkollinen opetustoiminta Postillan valossa (s. 1035–1037), kiinnostanee sekä historiantutkijoita että teologeja. Postilla opetti, miten kansaa oli kasvatettava. Jo Kirkkojärjestys 1571 edellytti katekismuksen opettamista; niinpä Sorolainenkin erityisesti tähdentää saarnatekstin kuuluvuutta yhteen katekismuksen määräkohdan kanssa. Mutta hän muistuttaa myös siitä, että katekismuksen opettamisen pitää alkaa jo kotona. »Ja caickein ensistä pitä heidän [vanhempien] harjoittaman heitä [lapsia] Catechismuxen opisa, että he sen Christilisen opin pääcapalet oikein oppisit sekä lukeman että ymmärtämän, ia seniälkin heitäns käyttämän» (II, 592). Parvio huomauttaa, että lukeminen tarkoitti katekismuksen suullista ulkooppimista.

Virittäjän lukijoita, ainakin minua, kiinnostaa erityisesti Parvion artikkelin 9. luku: Raamatun käyttö Postillassa ja mahdollinen raamatunkäännös (s. 1038–1042). Haastavimpia vanhaan kirjasuomeen kohdistuneista tutkimusaiheista on ollut ja on edelleen sen selvittäminen, milloin syntyivät ne vuoden 1642 Raamatun tekstit, joiden pohjana ei ollut Agricolan suomennosta. Raamatunsuomennoskomiteoitahan oli kaksi: vuonna 1638 asetettu, joka sai työnsä valmiiksi, ja vuonna 1602 asetettu, jonka työstä ei tiedetä mitään. Varhaisempaan, 8-jäseniseen, kuului Eerik Sorolainen, ilmeisesti puheenjohtajana. Onneksi hänen teoksissaan, varsinkin Postillassa, on runsaasti raamatuntekstiä (viitteitä Raamattuun on I osassa 2143 ja II:ssa 1375); vain sitä tutkimalla ja muihin vertaamalla on mahdollista paljastaa, kuinka todennäköisenä on pidettävä jonkinlaisen raamatunkäännöksen olemassaoloa jo siinä vaiheessa, kun Sorolainen kirjoitti Postillaansa. Parvio kysyy: »Perustuiko hänen Raamatun käyttönsä johonkin vallitsevaan käännökseen vai oliko hän itse kääntänyt Raamatun tekstejä etukäteen?», eikä hän pidä luultavana, että Ericus Erici olisi kääntänyt Raamattua sitä mukaa kuin hän sitaatteja tarvitsi.

Tämän jälkeen tulee kiintoisa huomautus: »Tosin monet — — sitaatit, joissa viitataan samaan kohtaan, harvoin ovat tekstuaalisesti yhtäpitäviä.»

Parvio selittää ensin Eerik-piispan kielitaitoa ja ehdottaa tässä yhteydessä myös eksegeettista tutkimusta, jonka kohteena olisi Raamatun alkukielten käyttö Postillan Raamatun lainauksissa; olisi myös selvitettävä, mitä tuon ajan oppilaitoksissa näistä asioista saattoi oppia.

Ns. ensimmäisen raamatunkäännös-komitean työhön ovat tutkijat suhtautuneet kärjistäen sanoen kahdella tavalla: toiset ovat uskoneet, että komitea sai aikaan jonkinlaisen raamatunsuomennoksen, ja toiset taas todenneet, että todisteita ei ole. Työn tuloksiin uskovia ovat K. R. Melander, J. S. Pajula, S. G. Elmgren, Heikki Ojansuu sekä varovammin A. F. Puukko, Niilo Ikola, Åke Launiala ja nyt Martti Parvio. Launiala, jonka tutkimus Sorolaisen Postillan psalmisitaateista ilmestyi 1937, on laatinut vuonna 1956 kirkkohistoriallisen tutkielman piispa Sorolaisesta raamatunkääntäjänä. Tätä noin 160-sivuista tutkimusta ei ole julkaistu, mikä vaikeuttaa sen hyödyntämistä myöhempiin tutkimuksiin. Launiala ei ole tutkimuksissaan ottanut huomioon Sorolaisen Käsikirjaa. Hänen mukaansa vuoden 1602 komitea käänsi Vanhan testamentin ja Sorolainen itse Uuden testamentin. Launiala on sitä mieltä, ettei Sorolaisen raamatunkäyttö olisi ollut mahdollista ilman valmista suomennosta.

Niitä, jotka jyrkemmin tai varovammin ovat sanoneet, ettei vuoden 1602 komitean mahdollisesta työstä ollut tuloksia, ovat J. A. Cederberg, A. Hjelt, Arvi Korhonen ja Kerttu Peltonen. Peltonen 512-sivuinen tutkimus on julkaisematon suomen kielen opinnäytetyö (v:lta 1960). Tässä ei ole mahdollista referoida Peltonen perusteellista selvitystä. Mutta on syytä muistaa, että Sorolaisen tekstejä ei ehkä pitäisikään käyttää todisteena sille, että vuoden 1638 raamatunkäännöskomitealla oli käytettävä-

nään suomennosten esitöitä. Se, missä määrin vuoden 1642 Raamatun suomentajat ovat voineet käyttää hyväkseen muita käännöksiä kuin Agricolan julkaisuja, on tärkeä kysymys. Yhtä kiintoista mutta aivan eri tutkimuskohde on se, onko Sorolainen käyttänyt hyväkseen jotakin muuta valmista suomennosta kuin Agricolan tekstiä.

Viimeisessä luvussa, jonka otsikkona on Postilla aikansa sivistyskäsitysten ja olojen kuvastajana, Parvio jälleen esittää tutkijoille tehtäviä: olisi selvitettävä, mistä ovat peräisin Postillan monet latinankieliset lainaukset kirkkoisien, kirkon opettajien ym. ajatuksista, ja lisäksi, mitkä ovat Ericus Ericin käyttämien lähdeostosten painokset ja niiden lainaukset. — Sisällöltään tämä 10. luku sopii erinomaisesti viimeiseksi. Parvion artikkelin lukijalle on tässä vaiheessa jo tullut varsin monipuolinen kuva Sorolaisen Postillasta; näkökulman laajennus on oivallinen valinta.

Näköispainoksen II osan jäljessä on neljä monisivuista liitettä. Postillan I ja II osaa koskevat tiedot esitellään peräkkäin. Liitteet 1 ja 2 (s. 1051–1056; 1057–1062) on otsikoitu seuraavasti: 1) Postillan saarnatekstien ja saarnojen luettelo, 2) Postillan saarnojen johdanto-osissa ilmoitettu liittyminen Ericus Ericin Catechismukseen. Tiivistelmätietoja saarnojen määrästä annetaan 1. liitteessä luetteloiden lopussa. Lukija huomaisi tiedot ehkä nopeammin, jos ne olisivat liitteen alussa. Pyhäpäivien nimet on 1. liitteessä merkitty paitsi nykyisessä muodossa myös Postillasta siteeratusta asussaan. Liite on hyvin havainnollinen; nelinumeroisia sivunumeroita (ks. s. 1053) tosin olisi selkeyttänyt yhteenkirjoitus. Pyhäpäivien nimet on oudosti kirjoitettu isolla alkukirjaimella, vaikka ne eivät ole ensimmäisenä sanana: (toinen) Adventtisunnuntai, (toinen) Loppiaisen jälkeinen sunnuntai, (toinen) Paaston ajan sunnuntai jne.

Liitteen 2 avulla Parvio osoittaa katekismuksen tärkeyden Postillan saarnojen

rakennusaineena. Lukija kaipaa tässä viittausta sivulle 1018, jossa Parvio käsittelee samoja asioita. Nelisarakkeiseen liitteeseen sisältyy runsaasti tietoa. Sarakkeista järjestyksessä toinen, »kohta katekismuksessa», hyödyttäne kielen tutkijaa eniten. Tilan puutteen vuoksi siinä käytetään lyhenteitä: k = käsky; r = rukous Herran rukouksessa; uk = yksi apostolisen uskontunnuksen osasta; 2. osa tarkoittaa uskontunnuksen tunnetun kolmijaon mukaista uskonkappaletta. Sarakkeessa on maininta myös mahdollisista viitteistä pääkappaleisiin (kasteseen ja rippiin). Liitteen alussa olisi ehkä voinut siteerata nykykielisessä asussa ne käskyt, Isä meidän -rukouksen kohdat ja uskontunnustuksen kappaleet, joihin viitataan, ja lisäksi numeroida ne. Käskyistä tulevat kyseeseen vain viisi ensimmäistä.

2. liitteen toisen sarakkeen antamien vihjeiden mukaan on mahdollista vertailla, minkäaasuisina Sorolaisen Postillassa esiintyvät esimerkiksi Isä meidän -rukouksen eri kohdat. Sen 2. rukoukseen Sorolainen viittaa saarnoissa 27, 35, 39, 40, 47, 50, 52 ja 78. Kaikissa ei ole rukoustekstiä. Otan seuraavassa vertailtavaksi joitakin tekstijaksoja: Tämä Euangelium — — Sopi mös sen toisen Rucouxen, eli anomisen cansan Isä meidän rucouxa, cusa me rucoileme, että Jumala *annais lähestyä hänen waldacundas* (I, 1020–1021); sen toisen rucouxen cansa, Isä meidän rucouxa, cusa me näin sanome: *Lähestulcon sinun waldacundas* (I, 1041); sen toisen Rucouxen cansa, Isä meidän Rucouxa, cusa me sanomma: *Lähes tulcon sinun waldacundas* (I, 1194); — — sen toisen rucouxen cansa Isä meidän rucouxa, cusa me sanoma: *Lähestulcon sinun waldacundas* (II, 15); toisen Rucouxen cansa, iocapäiwäises Rucouxa, cusa me sanomma: O Isä meidän *lähestulcon sinun Waldacundas* (II, 74). — Isä meidän -rukouksen 5. rukous, johon on viitteitä Postillan II osassa, mainitaan saarnojen 53, 54, 61 ja 72 kohdalla. Eerik Sorolainen kirjoittaa: Ja yhtensopi tämä Euangelium — — sen

wijdennen Rucouxen cansa, iocapäiwäises Rucouxes, cusa me Rucolem ia sanomma: O Isä ioca olet Taiwasa, *anna meidän synnit Andexi* (II, 99); — — sen wijdennen Rucouxen cansa Isä meidän Rucouxes, cusa me Rucoilem, että meidän racas Taiwalinen Isäm *annaisi caicki meidän syndim andexi*, lupame myös *anda meidän welgolisten andexi* (II, 126—127); sen wijdennen rucouxen cansa iocapäiwäises rukouxes, cusa me sanome: *Anna meidän syndin andexi, nijnquin me andexi annamme meidän welgolisten* (II, 598). — Tähän tapaan Isä meidän -rukousten, käskyjen ja uskontunnustuksen kohtia keskenään vertailen voi selvittää jotakin muun muassa Sorolaisen kielen vaihtelusta tai muuttumattomuudesta.

3. liitteen (1063—1068) otsikkona on: Kirkollinen kalenteri ja sen mukaiset tekstit suomenkielisissä evankeliumikirjoissa ja Postillassa. Liitteen alussa ei valitettavasti ole viittausta sivuille 1014—1016. Liitettä olisi mielestäni voinut huomattavasti supistaa jättämällä pois kaikki niitä saarnoja koskevat rivit, jotka osoittavat, että saarnattava teksti on sama kaikissa: Sorolaisen Postillassa ja sekä Juustenin (1575) että Elimaeuksen (1618, 1622) evankeliumikirjoissa. Jäljelle olisivat jääneet Postillan saarnoista 5:s, 6:s, 27:s, 36:s, 45:s, 49:s, 57:s, 58:s, 75:s sekä 76:s, joiden joukkoon kirkollisen kalenterin mukaisille paikoilleen sijoittuisivat: 6. loppiaisen jälkeinen sunnuntai, pitkäperjantai, kirkastussunnuntai, Maria Magdalenan päivä, Laurentiuksen päivä ja Marian syntymäpäivä. Kaikki muu liitteen 3 antama tieto on ilmoitettavissa yhdellä lauseella tai saatavissa liitteistä 1 ja 2.

Liite 4 (1069—1074) on saarnajärjestyksen mukainen luettelo Postillan kuvista. Siitä voisi olla viite Parvion artikkelin sivulle 1019, jossa on kuva-aineistoa koskevia tietoja. Niukkuutensa vuoksi ne ehkä olisi voinut siirtää 4. liitteen alkuun.

Liitteiden jäljessä on vielä kolme hakemistoa: luettelo käytetyistä lähteistä,

henkilön- ja paikannimihakemisto ja raamatunkohtahakemisto.

Hakemistojen kirjoitusvaiheessa on hyödynnetty atk:ta, mutta tiedot on poiminut Parvio itse. Raamatunkohtahakemisto (II, 1103—1132) ilmoittaa kustakin Eerik-piispan siteeraamasta Vanhan ja Uuden testamentin jakeesta tai jaejaksosta, miltä Postillan I tai II osan sivulta sen löytää. Tuhansien tietojen (yhteensä 3518) poiminta raamatunkohtahakemistoa varten on vaatinut väsymätöntä uurastamista ja tarkkuutta, mistä on syytä esittää parhaat kiitokset. Hakemisto hyödyttää muun muassa niitä vanhan kirjasuomen tutkijoita, jotka tekevät vertailevaa tutkimusta raamatunkielen muuttumisesta. — Hakemiston viitteet annetaan erikseen Postillan I ja II osaan. Yhdeksi hakemistoksi yhdistäminen olisi ollut käytännön syistä hankalaa; siitä olisi toisaalta ollut se hyöty, että olisi nopeammin selvinnyt, mitkä raamatunkohdat ovat sekä I että II osassa. Samojen raamatunkohtien vertailu paljastanee jotakin myös Sorolaisen omasta suhtautumisesta käännökseen tai sitaattien tarkkuuteen.

Laajassa henkilön- ja paikannimiihakemistossa on yli 700 hakunimeä. Tämäkin hakemisto kuvastaa Parvion tietämystä. Hakemiston ansiona voi pitää täydellisyyteen pyrkimistä, vaikka se toisikin mukaan sellaisia »nimiä» kuin Apostolin anoppi, Etelän kuningatar, Rikas mies, Syntinen nainen tai Vanhan kirkon opettaja. — Ajan puutteen vuoksi olen vain muutamasta nimestä tarkistanut, että viitteet Postillan sivuihin ovat oikeat. Virheitä en ole havainnut.

Kun julkaistava kirja on vaatinut vuosien työn, on murheellista, että oikaisu-luvusta ja muusta viimeistelystä on täytynyt selvittää liian nopeasti. Auran Akatemian vihkimisen 350-vuotispäivä heinäkuussa 1990 taisi tulla viikkoa liian aikaisin. Silmäänpistävin kömmähdyks on II osan sivulla 455: tekstin lukemiseen tarvitaan nyt peiliä! Kiusallista on sekin, että II osan nimiölehtiä on kaksi: kirjaan sidotussa värit ovat väärät, se lehti

taas, jossa ne ovat oikeat, on irrallinen. Tällaiset työtapatuomat herättävät lukijassa myötätuntoa, ja niihin voikin suhtautua ymmärtäväisesti kuin Parvio alkuperäisen Postillan painovirheisiin toteamalla vain: »Tekeväälle sattuu!» Martti Parvion pitkässä kommentaariartikkelissa ei harhauttavia painovirheitä ole paljon, ja jotkut ovat aika virkistäviäkin (s. 993 Turun hiippakunnan paimenmuistio; s. 1001 ruotsalaista *Handbook'a*; s. 1004 seikka, joka — — kertoo piispan — — kasvatussuunnitelmasta, ilmenee vuoden 1929 katekismuksen nimiölehdeltä; s. 1024 Rimpiäinen; Lempiäisestä johtuva?). Osa painovirheiksi tulkittamistani tapauksista saattavat olla tahallisiaakin poikkeamia normikielestä; tällaisiksi epäilen eräitä lyhenteitä (jne, no, toim) ja vierassanojen kirjoitusasuja (tytopograafinen, hagiograafinen, ortograafinen, apokryyfikirjat, saffolainen, monotooninen). Parvio käyttää ruotsinkielisestä vuoden 1571 kirkkojärjestyksestä lyhennettä KO 1571; se on tietenkin monelle lukijalle perin tuttu asia, mutta selityksen pitäisi silti löytyä lähdeluettelosta omalta aakkospaikaltaan: KO 1571 = Laurentius Petris kyrkoordning av år 1571. — Outo lapsus on sivulla 1023: »Suomeksi se [virsi] julkaistiin — — Westhin koodeksissa — —.» Virhe on myös virsisitaatissa: weisatcam, po. weisacam.

Postillan näköispainos on ainakin jokaiselle Sorolaisen, hänen aikansa tai kielensä tutkijalle tämän jälkeen välttämätön ja ohittamaton lähde-teos. Muun muassa tästä syystä on lähdeluetteloön jääneiden virheiden runsautta vaikea antaa anteeksi. Sen välimerkityskin on epä johdonmukaista, samoin yhteen ja erilleen kirjoittaminen, eikä ison ja pienen kirjaimen käyttö läheskään aina noudata lähde-teoksen merkintää. Lähdeluettelo olisi myös keventänyt lyhenteiden käyttö, varsinkin kun Parvio viljelee niitä tekstissäänkin (esim. SKHS). — SKHS:n vuosikirjan jälkeinen vuosiluku on tarpeeton, kun se ilmoitetaan painopaikan jäljessä, esimerkiksi: SKHS Vuosik. 72,

Saarijärvi 1982 (ei: Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Vuosikirja 72 1982, Saarijärvi 1982). — Näköispainoksina julkaistujen teosten lähdeluettelotiedot ovat osin puutteellisia tai oudossa järjestyksessä; suositeltava tapa olisi esimerkiksi: JUUSTEN, PAAVALI, Se Pyhä Messu Somen kielen. Stocholmis 1575. Näköispainos. Toimittanut ja jälkikirjoituksella varustanut MARTTI PARVIO. Helsinki 1978. — Jos lähde-teoksella on useita tekijöitä, olisi selvintä merkitä heidän nimiensä väliin ajatusviiva. Tätä tapaa ei aina ole noudatettu (ks. ANDERSSON, AKSEL jne. ja BECKMANN, JOACHIM jne.). — Jos samalta tekijältä on useita teoksia, niiden keskinäinen järjestys saisi olla kronologinen, koska tekstiviitteissä käytetään teoksen ilmestymisvuotta. — Muista huomaamistani lähdeluettelon virheistä mainitsen joitakin: BIBLIA — — Stockholmis 1942, po. 1642; KURVINEN, Suomen virsirunouden alkuvaiheet v:een 1940, po. 1640; TAIPALE, Rippikoulun syntyvaiheet — — vuosina 1927—1763, po. 1627—1763; GROTFELT — — Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 130; po. SKS:n Toimituksia 130; ELMGREN — — Bibelöfversättning; po. Bibel-öfversättning; EVANGELIS-LUTERILAISEN KIRKON; po. Evankelisluterilaisen kirkon; KJÖLLERSTRÖM — — En undersökning on; po. om; LAGUS — — Handlingar till Upplysning i Finlands Historia, po. Kyrkohistoria; LEHTONEN, Aleksis — —; po. LEHTONEN, ALEKSI; PAJULA — — Suomen Kirkon Tilasta Liturgisen Riidan Aikoina; po. Suomen kirkon tilasta liturgisen riidan aikoina; PARVIO — — Ekumeniikan; po. Ekumeniikan; PARVIO — — Liturgian historiallinen; po. Liturgianhistoriallinen; PARVIO — — In arce ei vigilia; po. In arce et vigilia; PELTONEN, KERTTU v. 1642:n Raamatun oletettu esisuomennos — —. Suomenkielen lisensiaattityö — —. (Turun Yliopiston Suomenkielen laitos); po. V. 1642:n Raamatun oletettu esisuomennos — —. Suomen kielen lisensiaattityö — —. (Turun yliopiston suomen kielen laitos); PERSSON — — Johan III och Nova Ordonantia;

po. Ordinantia; STRANDBERG — — Åbo stifts herdaminne; po. Åbo stifts Herdaminne.

Sorolaisen kaksiosaisen evankeliumipostillan näköispainos on sekä komea että lukemaan houkutteleva teos. Teksti on selvää. Ratkaisevaa on ollut yhtäältä se, että on onnistuttu löytämään sellaiset alkuperäisen Postillan sivut, jotka ovat soveltuneet valokuvattaviksi, ja toisaalta se, että kuvaus on parhaiden asiantuntijoiden työtä. On syytä kiittää kustantajaa myös sivujen tuhlailevan leveistä marginaaleista; tosin teoksesta on näin tullut aivan erinäköinen kirja kuin se oli. Huolestuttavalta tuntuu kirjojen kansipahvin murtuvuus. Ei tällaisten kirjojen selkämys saisi irrota kahden vuoden käytöstä, ei edes kahdenkymmenen.

SILVA KIURU

Taivutusta, johtoa ja tutkimuksen historiaa

Kieli 3. Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisusarja. Toim. JYRKI KALLIOKOSKI, PENTTI LEINO ja PERTTI PYHTILÄ. Helsinki 1988.

Kieli-sarjan kolmas numero sisältää viisi artikkelia kuten edeltäjänsäkin, mutta tällä kertaa ne eivät muodosta sen paremmin aiheeltaan, käsittelytavaltaan kuin laajuudeltaankaan mitään yhtenäistä kokonaisuutta. Kolmessa artikkelissa (Silva Kiuru, Vesa Koivisto ja Matti Punttila) on selvästi diakroninen näkökulma, yhdessä synkroninen (Klaus Laalo), ja yksi edustaa tutkimuksen historiaa (Pirkko Nuolijärvi).

Silva Kiurun artikkeli »Agricola *tulepi*, jos henen *tule*» on 70 sivun mittainen ja täyttää lähes toisen puolen koko *Kieli 3*:sta. Tarkasteltavina ovat Agricolan kielen indikaatiivin preesensin yksikön 3.

persoonan muodot (esim. *tule*, *tulepi*, *tuleu*). Kiuru erottaa *olla*-verbin muista verbeistä. Tämä on perusteltavissa jo *olla*-verbin ylivoimaisen suurella taajuudella: Agricolan teoksissa on *olla*-verbin esiintymiä lähes 7000. Toisaalta jo aiempienkin tutkimusten perusteella oli oletettavissa, ettei *olla*-verbi välttämättä noudata samaa linjaa kuin muut. Kiurun selvitysten mukaan sekä *on* että *ompi* ovat suunnilleen tasavahvat Agricolan koko aineistossa, mutta eri teoksien väliset erot saattavat korostua hyvinkin näkyvästi. Suurimmillaan *-pi*-päätteisen *ompi*-muodon suosio on *Käsikirjassa*, *Messussa* ja *Piinassa*, pienimmillään taas loppukauden tuotannossa.

Muut verbit on jaettu kahteen luokkaan sen mukaan, onko *-pi*-päätte niissä yleinen vai harvinainen. Sitä missä raja kulkee, ei täsmällisesti ilmaista, mutta käytännössä rajanveto-ongelmia ei juuri ole tullut. Yksitavuiset verbit ovat yleisesti *-pi*-päätteisiä, esim. *iopi*, *toopi* jne., samoin kaksitavuiset *-oi*-vartaloiset verbit kuten esim. *lahioipi* tai *wacoipi*. Tämä on ollut tiedossa jo ennenkin, mutta uutta on se, ettei asia ole aivan niin selvä, kuin Ojansuu ja Rapola olettivat. Jo Osmo Nikkilä huomasi poikkeuksia (ts. tyyppiä *juo*, *tuo*), ja nyt Silva Kiurun tutkimuksen jälkeen on todettavissa, että niiden täsmällinen lukumäärä on 36. Näitä poikkeuksia ei kuitenkaan ole *Käsikirjassa*, *Messussa* ja *Piinassa*, jotka siis jälleen erottuvat omaksi kokonaisuudekseen.

Tekstilajillakin on osuutta siihen, millaisia muotoja Agricola on käyttänyt. Eniten *juo*, *tuo*-tyyppiä on Rukouskirjassa, mutta lähes kaikki tapaukset sisältyvät kirjan knittelimitäisiin esipuheluihin. Runomitan vaatimukset ovat voineet valintaan vaikuttaa, mutta eivät läheskään aina. Kiuru korostaa, että Agricolan omaan kielenkäyttöön on sisällynyt kaksi erilaista rekisteriä: *-pi*-päätte kuuluu juhlavampaan hengelliseen tyyliin, jota tuli suosia virallisuonteisissa yhteyksissä, kun taas vapaammassa tyyliässä sopi käyttää puhekielisempää